

УДК 929

**Лазар (Терешенко), архимандрит
Сергій Татаринів**

**Ігумен Йоан (Стрельцов) (1885–1970):
мученик за віру, громадянин, політичний діяч**

Розглядається діяльність ігумена Йоана (Стрельцова), який з дитинства перебував у Святогірському монастирі на Дінці, пережив гоніння на ченців у 1918–1919 рр., був обраний у 1926 р. останнім настоятелем обителі, впродовж 1930–1955 рр. зазнав репресій ДПУ–НКВС–МДБ. Після звільнення з таборів душпастирював у церквах сс. Кліщіївка та Покровське Артемівського (тепер Бахмутського) району Донецької області. Помер 1970 р. Канонізований Українською православною церквою (Московський патріархат) як сповідник віри.

Ключові слова: ігумен Йоан Стрельцов, Святогірський монастир, церква сс. Кліщіївка та Покровське Бахмутського району Донецької області, чернець, табір, репресії

**Archimandrite Lazar (Tereshchenko), Serhiy Tatarinov
Abbot Ioan (Streltsov) (1885-1970): martyr for faith, citizen, political figure**

The work of the abbot of Ioan (Streltsov), who since childhood was in the Sviatohirsk Monastery in the Donets, survived the persecution of monks in 1918-1919, was elected in 1926 as the last abbot of the monastery, was repressed during 1930–1955 by the GPU–NKVD–MGB, is considered.

After liberation from the camps, he was pastor in the churches of Klishchiivka and Pokrovske villages of Artemivsk Raion (now Bakhmut Raion) of Donetsk oblast. He died in 1970. He was canonized by the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) as a Confessor of Faith.

Keywords: abbot Ioan Streltsov, Sviatohirsk Monastery, Klishchiivka and Pokrovske villages of Bakhmut Raion of Donetsk oblast, monk, camp, repressions

Актуальність дослідження історії окремих церковних парафій (приходів) у післяреволюційний період обумовлюється необхідністю відтворити загальну картину культурного та духовного

життя в Україні. Організація Церкви, як відомо, починається з організації її найнижчої структурної ланки – парафії, що становить собою спільноту християн, об'єднаних довкола храму для задоволення своїх релігійних потреб, духовного саморозвитку та вдосконалення в християнському житті. Очолює цю спільноту її душпастир – парафіяльний священник, покликаний служити Господеві, сприяючи, серед іншого, становленню моральної особистості та її зростанню на християнських засадах. Прикладом власної жертвності й міцної віри він також скріпляє на душі вірних, якими опікується.

Розглянемо в цьому контексті історію Кліщіївської та Покровської церков Бахмутського (до 2015 р. – Артемівського) району Донецької області. Вона пов'язана із життям сповідника віри ігумена Йоана (Тихона Яковича Стрельцова, 1885–1970) – останнього ігумена Святогірського монастиря в 1926 р. (*іл. 1*).

Іл. 1. Покровська церква села Карлівка-І (с. Кліщіївка)

Село Карлівка-І заснував шляхом переселення кріпаків із Белгородського та Слов'яносербського повітів поміщик штаб-ротмістр Сергій Шульгін, родич і спадкоємець учасника кавказьких війн генерала П. С. Котляревського. 1841 року тут звели кам'яний храм на честь Покрова Пресвятої Богородиці [1]. Серед його парафіян тоді було 648 чоловіків та 592 жінки. До цієї парафії також належали села Одрадівка й Андріївка. Церква мала 33 десятини землі, прибуток від якої становив 500 руб. Щорічно продавалося 11 пудів свічок. При храмі діяла церковно-парафіяльна школа. Знаємо також, що в 1908 р. місцевим парохом був 61-річний священник Іван Герасимович Нікольський (рукопокладений 1893 р.). За свою працю він отримував 294 руб. Його син навчався в університеті [2]. Відомо також, що свого часу обов'язки церковного старости виконував селянин Олександр Савенко.

Святиню закрили в 1937 р. Пізніше німецькі окупанти облаштували в ній конюшню. Церква стояла занедбана, без вікон.

1955 року о. Йоанові (Стрельцову), який прийняв Кліщівську парафію, радянська влада встановила податок на суму 165 рублів. Парафіян тоді налічувалося близько 400 осіб. Невдовзі зусиллями цього священнослужителя сакральну споруду було відремонтовано: оновлено дах і купол, пофарбований разом із хрестом, побілено ззовні та всередині стіни, вставлено й за-склено вікна.

Проте зусиллями о. Йоана (Стрельцова), який прийняв Покровську парафію, сакральну споруду було відремонтовано: оновлено дах і купол, пофарбований разом із хрестом, побілено ззовні та всередині стіни, вставлено й за-склено вікна. Усе це вдалося зробити незважаючи на високий податок, встановлений радянською владою (165 руб.), і відносно невелику кількість парафіян (близько 400 осіб). Районна адміністрація, однак, знову закрила храм. Богослужіння в ньому відновилися тільки з кінця 1990-х рр. (іл. 2).

Іл. 2. Святомиколаївська церква села Покровське

У 1962 р. о. Йоана перевели до Миколаївської церкви с. Покровське. Ця святиня має дуже цікаву історію. Перша згадка про неї, на той час ще храм фортеці Бахмут, датується 1718 р.

1792 року, за розпорядженням царського уряду, бахмутських солеварів перевели в категорію державних селян і переселили до нової слободи Покровської на річці Мокра Плотва. Кожен з переселенців був наділений землею. Осівши на новому місці, вони почали думати про те, як перенести із Бахмута до слободи і свою парафіяльну святиню.

Старшина Мартин Геєв, староста Іван Фоменко, колишні старі солевари Артем Гордієнко, Андрій Єна, Пилип Чернишов, згідно з приписом сільської “Сборной Избы”, уповноважили Дмитра Тесленка виступити перед земським справником лейб-гвардії прапорщиком Шабельським у справі про перенесення Святомиколаївської церкви. Своє прохання вони мотивували тим, що храм розташований від їхнього поселення на відстані майже 10 верст, що було дуже незручно для парафіян [1].

Незабаром Бахмутське духовне правління рапортом від 4 лютого 1794 р. представило катеринославському митрополитові Гавриїлу клопотання про переміщення сакральної споруди, вказуючи такі причини: “нередко в народі бувають болезненные и смертныя припадки, и за таким далеким расстоянием, особливо в случае неудобного, в получении христианских треб претерпевают великую нужду...”.

Ще однією з причин зміни локалізації храму було те, що при ньому залишилося всього 153 двори, що не давало змоги його утримувати. А в слободі Покровській на той період уже налічувалося 126 дворів, на хуторах – 65 дворів. Тут проживало 562 чоловіки та 503 жінки.

Генерал-майор Катеринославського намісництва В. В. Каховський розглянув і підтримав прохання про перенесення церкви. Для виконання відповідних робіт зібрали 500 руб.

9 липня 1794 р. благочинний протоєрей Петро Расевський освятив місце під храм, а вже 30 вересня перенесену з м. Бахмута дерев'яну церкву встановили. Богослужіння з цієї нагоди очолив священник Сава Андрієвський [1].

Село уславив один з місцевих парафіян герой Кримської війни П. І. Щербина. Петро Іванович народився 1809 р. У 1831 р. став рекрутом і був зарахований рядовим до Кавказького саперного батальйону. Впродовж 1839–1846 рр. отримав звання унтер-офіцера 4-го, 3-го, а потім і 2-го класу. Брав участь у багатьох військових кампаніях: 1834 р. – у захопленні Гимр і Гоцатля, 1835 р. – у будівництві сухопутного сполучення в Абхазії, 1837 р. – у бойових діях на Чорноморському березі, 1840 р. – в експедиції Галафєєва і Граббе (тоді його двічі поранено рушничними кулями в ліву руку). За особливі заслуги при взятті Валерикської позиції відзначений Військовим орденом. З 1844 по 1851 рр. – учасник походів проти горців. 19 листопада 1853 р. під Башкадикларом Петро Щербина був важко поранений трьома кулями й оточений ворожою кіннотою. Не маючи як дістатися до своїх, він боровся

з турками до останньої хвилини. Побачивши, що ворог рушив на саперів, крикнув своїм: “Братики, сапери, пам’ятайте Щербину, помирайте по-моєму!”, загинув під ударами турків.

Як свідчать джерела, наприкінці XIX ст. церковним старостою був Олексій Дудник. 30 березня 1900 р. його нагороджено архиєрейською грамотою.

У 1908 р. до Покровської парафії входили: Ново-Олександрівка, Оленівка, Петрівка, Михайлівка, Брянцевка, Яковлівка й Веселе.

Церковної землі було 173 десятини, що давали 1 300 руб. доходу. Капітал парафії обчислювався 1 600 руб., а сума пожертвувань складала 2 600 руб. Щороку реалізувалося також 43 пуди свічок.

На території парафії діяло 12 шкіл, у т. ч. три церковно-парафіяльні (дві в Покровському й одна у Брянцівці) та дев’ять земських (серед них і народне училище у Брянцівці).

1908 року в храмі служили двоє священиків: 50-річний Георгій Петрович Добровольський (закінчив духовну семінарію й був висвячений 1890 р., працював на ставці 105 руб.) та 61-річний Павло Лукич Сидоренко (мав шість дітей і заробляв 255 руб. на рік).

На утриманні церкви перебували: 27-річний син псаломщика Микола Уманський, 62-річна дочка диякона Ганна Демидович, 40-річна донька диякона Стефанія Терлецька, 62-річна удова диякона Домна Попова.

У 1912 р. парафіянами храму були 2 763 чоловіки та 2 675 жінок. У цей час у ньому правили вже три пресвітери: згаданий щойно о. Добровольський, Дмитро Миколайович Оболенський (36 років, випускник духовної семінарії, в сані з 1903 р., мав оклад 78 руб.) і Петро Михейович Слишко (34 роки, також колишній семінарист, отримав єрейські свячення 1908 р., оклад 39 руб.) [2].

Церкву в селі зруйнували у 1930-х рр.

У с. Покровське о. Йоан (Стрельцов) придбав великий будинок та перепланував його під храм св. Миколая. У ньому було зроблено однорядний іконостас, а в олтарі за престолом встановлено глибоко шановану о. Йоаном ікону Святогірської Божої Матері.

Поруч зі святинею спорудили Будинок для приїжджих, де їх селили й годували.

Церкву закрили 1972 р. Відновлено богослужіння вже в Молитовній кімнаті сільської ради на початку 2000-х рр.

Що ж до розташованого на правому березі Сіверського Дінця (територія Донецької області) Святогірського Успенського чоловічого монастиря, останнім ігуменом якого і став Йоан (в миру Тихон Якович Стрельцов), то його початки, згідно з відомостями окремих історичних пам'яток, сягають ще домонгольської доби – VIII – IX ст. [3, с. 511; 4, с. 64-68]. У 1788 р., відповідно до указу Катерини II, обитель припинила своє існування. Монаший осередок було відроджено лише 1844 р., за клопотанням нових господарів місцевості Святих Гір – подружжя князів Потьомкіних, братією Глинської пустині на чолі з о. Арсенієм (Митрофановим) [5].

Протягом 70 років радянської влади монастир не функціонував.

Знову почалося чернече життя у Святих Горах у 1992 р. 2004 року Святогірській обителі присвоєно статус лаври. Її найбільші святині – чудотворний образ Богородиці “Святогірська” та мощі преподобних отців святогірських.

Саме до цього монастиря прийшов колись разом із паломниками й залишився там мешкати хлопчик-сирота Тихон Стрельцов, уродженець с. Корочев (недалеко від слободи Піски-Радківські Борівського повіту Харківської губернії), який з'явився на світ 16 червня 1885 р. у селянській родині. У “Послужному списку” о. Йоана зазначалося: “С малых лет состоял и обучался послушанию при Святогорской общежительной пустыни в Святых Горах в числе братии” [6].

У 1906 р. з монастиря послушника було призвано на військову службу. Служив він на Кавказі, у фортеці Карс, що на російсько-турецькому кордоні, у 3-й роті кріпосної артилерії. Після закінчення артилерійського училища графа Воронцова-Дашкова в Тифлісі [7] займав посаду писаря вищого окладу старшого розряду.

Упродовж 1910–1914 рр. навчався в місіонерській школі при Святогірській пустині.

1914 року був мобілізований на Першу світову війну, яку пройшов рядовим у нестройовій частині. У 1918 р. повернувся в Святогірську обитель, де йому приділено послух в монастирській економії.

3 грудня 1919 р. в 14 корпусах монастиря розмістили військовий 2-й евакогоспіталь для поранених та тифозних хворих червоноармійців. Тихона Стрельцова призначено комендантом усіх будівель, завідувачем господарства лазарету [7]. “Я служил в Красной армии”, – потім скаже о. Йоан.

Протягом 1920–1921 рр. як наслідок т. зв. політики військового комунізму, радянського терору щодо селян почався повстанський рух. В Ізюмському повіті діяли більше 20 повстанських угруповань, які громили загони “продрозверстки”, вбивали більшовицьких солдатів.

У липні 1920 р. загін Савонова вчинив напад на госпіталь у монастирі, де вбив 20 червоноармійців, розігнав братію обителі, знищив майно лазарету, а потім відійшов у Теплинський ліс.

Тихон Стрельцов сховав від смерті начальника міліції І. Євгенєва, секретаря Ради Слов’янська Левицького, комісара Краснікова та ще шестеро червоноармійців. За це він отримав особливу подяку [7; 8].

Але пам’ять у влади була короткою...

Після видання декрету “Об отделении Церкви от государства и школы от Церкви” Святогірський чернечий осередок ліквідували, у документах радянської влади він став “бывший

Святогорський монастирь, ныне – община верующих”. Цією релігійною громадою керувала Рада.

1922 року в документах про вилучення церковного майна в монастирі послушник Тихон Стрельцов фігурує саме як голова такої Ради [9].

У 1921 р. архимандрит Трифон таємно звершив постриг Т. Стрельцова в чернецтво під ім'ям Йоан – на честь св. Йоана Хрестителя. Монах у ті часи не міг очолювати спільноту віруючих, бо не мав громадянських прав, тому факт прийняття Тихоном Стрельцовим вічних обітів було утаємничено.

У червні 1922 р. Донецький ревтрибунал ухвалив остаточне рішення про закриття обителі. 21 жовтня всі її будівлі та господарство передали Губсоцстраху для створення Будинку відпочинку, але до 1 грудня 1922 р. в ній ще мешкали близько 100 ченців.

Невелика група монахів зі своїм ігуменом Михайлом (Галушком) залишилися жити при цвинтарній церкві Усіх святих.

1924 року єпископ Онуфрій (Гагалюк) у Харкові рукоположив о. Йоана (Стрельцова) на єродиякона. А через два роки, в 1926 р., за клопотанням владики Бориса (Шипуліна) та архимандрита Трифона (Скрипченка), архієпископ Макарій (Звездов) висвятив його в сан єромонаха (іл. 3).

Іл. 3. Й. Стрельцов в Кліщіївці

З 1926 р. о. Йоан стає наступником оо. Михайла та Трифона в керівництві братії на території монастиря – “временно исполняющим должность настоятеля Успенской пустыни во Святых Горах при Всехсвятской кладбищенской церкви” [6].

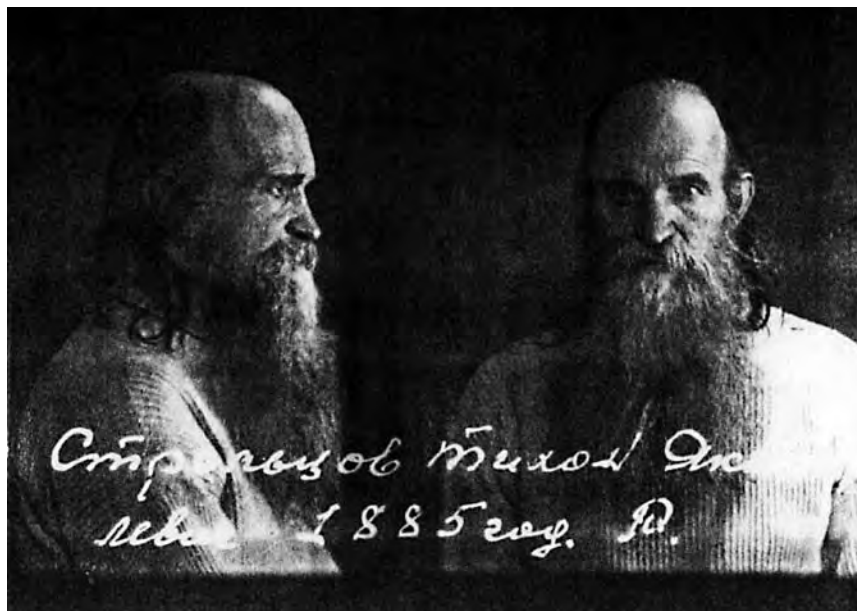
У 1930 р. архієпископ харківський і охтирський Костянтин (Дяков) нагородив о. Йоана золотим наперсним хрестом за боротьбу проти обновленського розколу – т. зв. “Живой Церкви”, створеної ДПУ для розвалу Православної церкви зсередини [6].

Наступного року ДПУ заарештувало настоятеля за звинуваченням у несвоєчасній здачі “срібної валюти”, бо на той час завершувався обіг срібних монет номіналом 50 коп. та 1 рубль 1922–1924 рр. за реформою Сокольнікова. За це ченця ув’язнили на три місяці в тюрмі Харкова. Потім були ще три місяці тюремної неволі – за “підробку документів” [10, арк. 20 зв.]. Тим часом влада закрила останню монастирську церкву Всіх святих, а монахів виселила...

У 1935 (чи 1936) р. о. Йоан поселився у брата Марка Стрельцова в рідному селі Піски-Радьківські, де проводив таємні відправи [10, арк. 13].

Нелегальний священник став карним злочинцем для радянської влади. І вже 8 жовтня 1937 р. еромонаха Йоана знову заарештували (*іл. 4*).

У справі НКВС писалося: “Будучи сторонником тихоновской организации Стрельцов ... агитирует за открытие церквей, лично создает церковный актив путем созыва нелегальных собраний. Проводит нелегальные богослужения у себя на квартире, а также исполняет всякие требы...” [10, арк. 20 зв.]. Серед іншого, йому закидалося також те, що “в 1937 г. во время религиозного праздника Троицы собрал у себя в саду религиозников и в своей проповеди выразился: “Настало время безбожное, люди отвернулись от церкви, и думают, что коммунисты спасут их от суда Божиего, но скоро будет война, и у власти будут люди, которые признают Бога”” [9].

Іл. 4. Фото о. Стрельцова зі слідчої справи

Т. зв. трійкою НКВС по Харківській області ермонах Йоан був засуджений за ст. 54/10 п. 1 КК УРСР на 10 років таборів [10, арк. 25].

У листі К. Є. Ворошилову, своєму земляку й другові, о. Йоан у той період розповідав: “При двух допросах мною были подписаны протоколы, что я якобы неблагонадежный элемент, временно буду под арестом, пока кончатся перевыборы... Просидел я в Боровском районе под арестом с 7 октября по 7 декабря 1937 г., через два месяца меня отправили в г. Изюм Харьковской области и заключили в тюрьму, что на Холодной Горе, в 6 корпусе я пробыл под заключением февраль, март, апрель, май, июнь, июль; в августе месяце 1938 г. была врачебная комиссия и меня по болезни признали к 4 категории только на легкие работы, и в августе 1938 г. меня по моему желанию отправили на этап на работы, абы не сидеть в тюрьме, и прибыл я в Каргопольский

исправительно-трудовой лагерь НКВД Архангельской области” [10, арк. 22]. У таборі селища Єрцево Архангельської області, незважаючи на вік (53 роки) та слабе здоров’я, священник працював на лісоповалі [6].

У квітні 1943 р. “в порядке директивы НКВД, НКЮ и Прокурора СССР... по определению коллегии Обл. Арх. Суда” [11] о. Йоана було достроково звільнено з табору. Проте повернення до Святогірська було неможливим, бо по Дінцю стояв фронт і йшли жорстокі бої. Тож єромонах був змушений обрати якесь інше місце для проживання. Вибір упав на м. Сасово Рязанської області [12].

Однак невдовзі в м. Муром, за клопотанням настоятеля Благовіщенської церкви протоєрея Веніаміна та з особистого благословення архієпископа горьківського й арзамаського Сергія (Гришина) о. Йоан був призначений настоятелем Успенського храму села Крюково Гусь-Хрустального району Володимирської області [6].

У рапорті за 1944 р. новопоставлений парох повідомляв: “Церковь была в ужасном положении, чуть ли не все окна были без стекол, и все в убогой обстановке до невозможности, и пришлось все приводить в должный порядок, выполняя послушание святителя Владыки Сергия. Кроме того, приход очень бедный” [13].

1949 року благочинний Курдовського району протоєрей Йоан (Бакін) відзначив діяльність єромонаха Йоана (Стрельцова): “Придерживается традиций монашеской жизни... Трезв, смиренен и старателен по благоукрашению своего приходского храма” [14]. За чотири роки парафія стала багатою, місцевий колгосп заборгував церкві 12 502 руб. Імовірно, що вона допомагала селянам.

Саме цим періодом настоятельства о. Йоана в Крюково датовані перші свідчення про його чудотворіння: відомо, що ним був зцілений один зі священників Володимирської єпархії.

Відкрита в 1949 р. на Йоана (Стрельцова) кримінальна справа № П–8693, що зберігається нині в архіві ФСБ м. Володимира,

фіксує й ті окремі відомості, що характеризують обвинуваченого як людину високоморальну, щиру, добру й чуйну, сповнену любові до ближніх, яким прагне допомогти і духовно, і матеріально. Розкривається в цих документах і інша риса його характеру – неухильне дотримання євангельської правди та навчання цього своїх парафіян.

Приводом для чергового арешту стали такі події. У лютому 1949 р. о. Йоан був відряджений архієпископом володимирським і суздальським Онисимом (Фестинатовим) до Москви для служіння на урочистостях з нагоди тезоіменитства патріарха Олексія I (Сіманського). Тоді ж відбулася розмова з керуючим справами РПЦ протоєреєм Миколаєм Колчицьким про відновлення діяльності Святогірського монастиря. З благословення патріарха та митрополита Миколая (Ярушевича) о. Йоан поїхав у Київ до екзарха всієї України митрополита київського Йоана, а згодом у Ворошиловград (тепер Луганськ) до єпископа донецького та ворошиловградського Никона (Петіна).

Наприкінці березня єромонах приїхав у Святогірськ, оглянув залишки колишньої обителі. Як зазначав у листі о. Миколаю (Колчицькому), виявилось, що “З корпуса, в которых размещались до закрытия братия монастыря, отчасти сохранились”, “а также собор Успения Божией Матери – можно даже служить – меловая скала и храм святителя Николая, святого славного и всесвятаго Крестителя Иоанна и святаго Алексия, человека Божия, а все остальное разрушено немецкими полчищами”. Далі о. Йоан оптимістично ствердив: “Нашел, что можно открывать Святые Горы”.

Перебуваючи в Москві, священник написав заяви з проханням про відкриття монастиря Сталіну та голові Ради у справах РПЦ Г. Г. Карпову. Навіть переживши неодноразово утиски й переслідування органами влади, о. Йоан, мабуть, ще вірив у щирість тов. Сталіна, який відновив Патріаршество, відкрив Загорську семінарію, а також дав дозвіл на існування в Києві чотирьох монастирів.

Єромонах сподівався здати справи по церкві у Крюково й виїхати з доповіддю до патріарха Олексія. Але 18 червня 1949 р. о. Йоана вкотре заарештували та посадили до в'язниці МДБ м. Володимира. Почалися численні, багатогодинні допити, очні ставки...

Звинувачували у ворожому ставленні до комуністичної влади, розповсюдженні провокативних відомостей, належності до антирадянського підпілля, наклепах на керівництво країни, зберіганні монархічної літератури, приховуванні розшукуваних осіб тощо.

Своєму другові, полковнику держбезпеки О. В. Лебедєву через багато років о. Йоан зізнається: “Дорогой Шура, я боялся, что у меня произойдет разрыв сердца...”.

Священик розумів істинну причину арешту: “Меня оклеветали ложно трое, – пояснював він голові у справах РПЦ Карпову в 1952 р., пишучи з табору, – из-за личных интересов, председатель колхоза В. С. Царьков был должен мне более шести тысяч рублей, завхоз И. П. Мальков – четыре тысячи пятьсот рублей, и фельдшерица В. С. Абакулкина – 300 рублей. Все они из села Крюково и брали деньги взаем, а отдавать нечем, поэтому решили лучше отца Ивана загнать, чем ему возвращать обратно”.

Упродовж восьми місяців слідства о. Йоан (Стрельцов) був у тюрмі, поки “за участие в антисоветской группе и антисоветской агитации” 13 лютого 1950 р. не отримав вирок Особливої наради при МДБ СРСР по ст. 58/10 ч. 1 і 58/11 КК РРФСР – 8 років перебування в таборах.

8 березня відправлений в Особливий табір № 1 селища Інта Комі АРСР. Потім був табір Абезь [15]. І тільки в січні 1955 р. Верховний суд Комі АРСР достроково звільнив о. Йоана (Стрельцова) з ув'язнення.

Помер настоятель Йоан (Стрельцов) 24 вересня 1970 р. і був похований на Покровському кладовищі. Церкву в с. Покровському остаточно закрили.

У 2001 р. зусиллями ченців Святогірського монастиря відбулося набуття мощей о. Йоана та їх урочисте перенесення в

Успенський собор обителі. 2008 року ігумена Йоана канонізовано як сповідника віри.

1. Историко-статистическое описание Екатеринославской епархии. Храмы XVIII столетия / сост. Филарет Макаревский. Екатеринослав, 1880; Историко-статистическое описание Екатеринославской епархии. Екатеринослав, 1881.

2. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав, 1908; Справочная книга Екатеринославской епархии. Екатеринослав, 1913.

3. Багалея Д. И. Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства. Москва, 1887. 634 с.

4. Фомин П., прот. Церковные древности Харьковского края (историко-археологический очерк). Харьков, 1916. Вып. 1. 6, 181 с.

5. Святогорская Успенская общежительная пустынь в Харьковской епархии / сост. Кулжинский Г. Харьков, 1880. 166 с.

6. Архив Владимирского епархиального управления (далі – АВЕУ). Д. 82 (Послужный список иеромонаха Иоанна (Стрельцова)).

7. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). Р-6452. Оп. 1. Спр. 6380. Арк. 2–3.

8. ДАХО. Р-945. Оп. 2. Од. зб. 9. Арк. 1–5.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 56. Оп. 1. Спр. 1094. Арк. 5.

10. ДАХО. Р-6452. Оп. 1. Спр. 6380.

11. Архив ФСБ г. Владимир. Д. П-8693.

12. Архив Онежского отделения Минюста РФ (Учетные листы И. Я. Стрельцова за 1938–43 гг. (форма № 2)).

13. АВЕУ. Д. 82 (Иеромонах Иоанн (Стрельцов)). Рапорт епископу Владимирскому и Суздальскому Онисиму).

14. АВЕУ. Д. 82 (Послужный список иеромонаха Иоанна (Стрельцова) за 1949 г.).

15. Центральный архив ФСБ России. Д. П-8693.